ÎNCADRAREA MORFOLOGICĂ A SUBSTANTIVELOR NEOLOGICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ DIN PERIOADA 1760 — 1860

DE

DESPINA URSU

Faptul că la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea majoritatea neologismelor limbii române au fost primite, concomitent sau succesiv, din mai multe limbi străine (neogreacă, latină, franceză, italiană, germană, rusă și maghiară), precum și lipsa unor norme privitoare la adaptarea fonetică și la încadrarea morfologică a cuvintelor împrumutate au făcut ca procesul de asimilare a neologismelor respective să fie relativ anevoios. Ca atare, pînă la impunerea formelor de astăzi, multe neologisme au circulat în acea epocă cu numeroase variante fonetice și, uneori, cu variante morfologice, explicabile atît prin proveniența multiplă a acestor cuvinte cît și prin nesiguranța oamenilor de cultură din acea vreme în privința acomodării lor la sistemul fonetic și morfologic al limbii române.

Despre încadrarea morfologică a verbelor neologice în această perioadă ne-am ocupat într-un articol publicat de curînd[1]. Aici vom lua în discuție problemele principale pe care le ridică, în aceeași perioadă, încadrarea morfologică a substantivelor neologice.

Rolul hotărîtor în încadrarea substantivelor neologice în anumite tipuri morfologice l-a avut aspectul fonetic căpătat de cuvintele respective în limba română. Probabil acest fapt a determinat pe cei mai mulți cercetători care s-au ocupat de problema asimilării neologismelor să trateze împreună adaptarea fonetică și încadrarea morfologică a cuvintelor împrumutate[2]. Fără a mai lua în discuție adaptarea

[1] Vezi „Limba română", XIV, 1965, nr. 3, p. 371—379.

[2] Problema încadrării morfologice a neologismelor a mai fost discutată, pe larg sau în treacăt, de cele mai multe ori cu referiri la situația din limba română actuală, în următoarele lucrări: Petre V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române*

BDD-A1594 © 1965 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:48 UTC)

fonetică a substantivelor neologice, dar avînd tot timpul în vedere acest lucru, ne vom limita în mod strict la problemele pe care le ridică încadrarea lor morfologică și anume: genul, declinarea și, în funcție de gen, pluralul substantivelor respective.

Un neologism ca *sistem*, de exemplu, de proveniență franceză (< *le système*) sau germană (< das *System*), începe să fie frecvent folosit cu această formă abia de pe la 1830. Înainte de această dată, se întîlnesc mai ales variantele sale *sístimă* și *sistemă*, de genul feminin și de declinarea I, provenite din ngr. σύστημα n. și, respectiv, lat. *systema* n., it. *sistema* m. sau rus. система f. Forma *sistemă* a persistat, alături de *sistem*, pînă pe la 1860. Apartenența acestui neologism la două genuri și, ca urmare a acestui fapt, la două declinări, în perioada pătrunderii lui în limba română, se datorește provenienței multiple. Situația aceasta se întîlnește la numeroase substantive neologice intrate în limba română la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Observăm, prin urmare, că în procesul încadrării morfologice în limba română a unui substantiv neologic nu a fost totdeauna determinant genul gramatical al cuvîntului respectiv în limba sau limbile de origine, ci aspectul lui fonetic în română — care reflectă, de cele mai multe ori, aspectul fonetic propriu limbii din care l-am primit —, precum și sensul lexical exprimat de cuvîntul respectiv.

Majoritatea substantivelor neologice intrate în limba română în perioada de care ne ocupăm s-au stabilit de la început la genul și declinarea la care au rămas pînă astăzi. Deși în procesul adaptării fonetice a multora dintre ele au mai survenit între timp unele modificări, substantivele respective au continuat să aparțină aceluiași gen și aceleiași declinări, dacă au păstrat aceleași desinențe la nominativ singular nearticulat. Așadar, faptul că multe substantive care au circulat un timp cu forme în *-ie (acție, misie, nație, rație, sesie* etc.) s-au stabilit ulterior la formele în *-iune (acțiune, misiune, națiune, rațiune, sesiune* etc.) nu a atras după sine și schimbarea genului sau a declinării, întrucît în ambele cazuri terminația este aceeași *(-e)*. Asemenea substantive nu ridică probleme speciale privitoare la încadrarea mor-

---

în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ed. a II-a, București, 1926, passim; Gh. Adamescu, *Adaptarea la mediu a neologismelor*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii literare", seria III, tom VIII, București, 1936—38, p. 92—99; Ladislas Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest, 1939, p. 104—116; Sextil Pușcariu, *Limba română. Vol. I. Privire generală*, București, 1940, p. 405—408; Al. Graur, *Genul neutru în românește*, în „Limba română", IV, 1955, nr. 1, p. 19—39; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 80—86, 275—287, 302—306; G. Ivănescu și L. Leonte, *Fonetica și morfologia neologismelor române de origine latină și romanică*, în „Studii și cercetări științifice", Iași, Seria filologie, VII, 1956, fasc. 2, p. 1—20; N. A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962, p. 121—122; *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, București, 1963, capitolul *Substantivul*, passim, precum și în multe articole din *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, București, vol. I, 1956; vol. II, 1958; vol. III 1962.

BDD-A1594 © 1965 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:48 UTC)

fologică, cum ridică unele substantive neologice care au avut atunci forme cu alte terminaţii decît acelea la care s-au stabilit ulterior. De aceea, în articolul de faţă ne vom ocupa îndeosebi de acestea din urmă, întrucît cele din prima categorie s-au conformat regulilor cunoscute ale flexiunii nominale româneşti.

În multe cazuri, constatăm că neologismele limbii române nu s-au adaptat de la început complet, ci doar parţial, iar uneori au circulat un timp cu forma sau formele din limbile de origine. Astfel, multe substantive neologice, în special de origine neogreacă şi latină, pătrunse în limba română la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea, au fost folosite în scrierile epocii cu forma din limbile respective. De exemplu, *análisis* şi *analísis* (< ngr. ἀνάλυσις f., lat. *analysis* f. sau germ. *Analysis* f.), *áxon* (< ngr. ἄξων m.), *vásis* şi *basis* (< ngr. βάσις f., lat. *basis* f. sau germ. *Basis* f.), *chentron* (< ngr. κέντρον n.), *color* (< lat. *color* m.), *eclipsis* (< ngr. ἔκλειψις f., lat. *eclipsis* f.), *emfazis* (< ngr. ἔμφασις f., lat *emphasis* f.) *frasis* (< ngr. φράσις f., lat. *phrasis* f.), *ftisis* (< ngr. φθίσις f., lat. *phtisis* f. sau germ. *Phthisis* f·), *gastritis* (< ngr. γαστρῖτις f., lat. *gastrit's* f. sau germ. *Gastritis* f.), *haractiristicon* (< ngr. χαρακτηριστικόν n.), *idrops* (< ngr. ὕδρωψ m., lat. *hydrops* m.), *ipócrisis* (< ngr. ὑπόκρισις f., lat. *hypocrisis* f.), *ipotesis* (< ngr. ὑπόθεσις f., lat. *hypothesis* f.), *scopos* (< ngr. σκοπός m.), *téatron* şi *teátron* (< ngr. θέατρον n.) ş. a. Aceste substantive, care sînt de genul feminin, masculin sau neutru în limbile de origine, s-au încadrat atunci în limba română, în majoritatea cazurilor, la genul neutru, pentru că aveau terminaţii specifice masculinului la singular şi denumeau noţiuni abstracte sau nume de lucruri.

Unii oameni de cultură însă, care aveau prezent în minte şi genul acestor cuvinte în limba de origine, foloseau substantivele respective cu acelaşi gen şi în limba română. De exemplu, „himicească *analisis*“ [3]; „o *basis* statornică“ [4]; „o *eclipsis* (întunecare)“ [5]. Alteori nesiguranţa în privinţa încadrării la un anumit gen îi determina să folosească unele substantive neologice atît cu genul din limba de origine, cît şi cu genul firesc în limba română. De pildă, Molnar scrie „*un eclipsis* sau o *eclipsis* a lunii“ [6].

Mai tîrziu, spre mijlocul secolului al XIX-lea, cînd influenţa latino-romanică asupra limbii române literare, în special cea franceză, devine din ce în ce mai puternică, neologisme ca cele menţionate mai

[3] N. Chiriacopol, *Douăsprezece învăţături folositoare pentru femeile acele îngrecate...*, Iaşi, 1827, p. 2.

[4] Gh. Asachi, *Elemente de matematică. Partea III. Geometria elementară*, Iaşi, 1838, p. 17.

[5] Muratori, *Filosofia moralicească*, traducere din neogreacă făcută de Vasile Vîrnav, în 1825, vol. I, ms. 189 din Biblioteca Academiei, f. 73 r.

[6] Millot, *Istorie universală adecă de obşte, tomul întîi*, trducere de Ioan Molnar, Buda, 1800, p. 373.

BDD-A1594 © 1965 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:48 UTC)

sus își schimbă aspectul fonetic și, ca urmare, și încadrarea morfologică în română. Se pare că de data aceasta la stabilirea genului acestor cuvinte în limba română a contribuit într-o măsură mai mare și genul substantivelor respective în limba franceză. Astfel, formele noi ale unor substantive dintre cele enumerate: *analiză, bază, caracteristică, eclipsă, emfază, frază, ftizie, gastrită, hidropizie, ipocrizie, ipoteză,* toate de genul feminin, se datoresc și faptului că erau în limba franceză de genul feminin. Substantivele franțuzești terminate tot în *-e* mut, dar de genul masculin, nu au căpătat în română terminația *-ă* decît în unele cazuri. De obicei, ele s-au stabilit la genul masculin sau neutru.

Substantivele de tipul *color* și *culor, favor, licor, onor,* de genul neutru, provenite din corespondentele latinești terminate în *-or* sau din cele franțuzești terminate în *-eur* și italienești terminate în *-ore,* au circulat multă vreme alături de dubletele terminate în *-oare (coloare* și *culoare, favoare, licoare, onoare),* de genul feminin, care s-au impus ulterior, create după modelul cuvintelor românești mai vechi, moștenite din limba latină.

Printre substantivele neologice care au circulat în limba română literară din jurul anului 1800, mai ales în Transilvania și în Banat, cu forma din limba de origine sînt și cele de proveniență latină terminate în *-us* sau *-um: asedium, capitulum, capricium* și *capriţium, coleghium, comentarium, consilium, consistorium* și *conzistorium, decretum, dominium, ecvilibrium, edictum, forum, genius* și *ghenius, liţeum, luxus, meritum, muzeum, notarius, observatorium, oficium, periculum, presidium, principium* și *prinţipium, privileghium* și *privilegium, promontorium, punctum* și *puntum, regulamentum, scopus, seminarium, studium, sumarium, votum* și *altele*[7]. Ulterior, aceste neologisme, substantive de genul neutru sau masculin în română, s-au stabilit la forme terminate în consoană nepalatalizată, *-u* și *-iu* și au rămas la aceeași declinare. Pentru discuția noastră interesează faptul că multe dintre cele terminate în *-ius* sau *-ium* au avut în acea epocă și corespondente de genul feminin, terminate în *-ie,* pe care le întîlnim mai ales în scrieri din Principate, îndeosebi din Moldova, dar sînt prezente și în texte din Transilvania și Banat. De exemplu, *atelie, antimonie, armistiţie, asedie, capricie* și *capriţie, coleghie* și *colegie, colirie, consistorie, ecvilibrie, genie* și *jenie, gimnazie observatorie, prezidie, prinţipie, privileghie, promontorie, remedie, solstiţie, spaţie, stadie, studie* etc. Cele mai multe dintre aceste forme apar în scrierile lui Gh. Asachi și în gazetele moldovenești din prima jumătate a secolului al XIX-lea, unde se datoresc desigur influenței limbii ruse sau

[7] Unele dintre aceste cuvinte nu sînt înregistrate de dicționarele obișnuite ale limbii latine clasice și medievale. Prezența lor în textele din jurul anului 1800, în special din Ardeal, ne determină să presupunem însă că acești termeni au existat în latina secolului al XVIII-lea, pe care o învățau în școală sau chiar o vorbeau unii reprezentanți ai culturii noastre de atunci, din scrierile cărora am extras cuvintele respective.

BDD-A1594 © 1965 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:48 UTC)

analogiei cu cuvintele de proveniență rusească terminate în *-ie*. Prezența lor însă la I. Budai-Deleanu, Vasile Aaron, D. Țichindeal sau în diferite texte tipărite la Buda impune o altă explicație. Ea trebuie căutată în modelele oferite de limba veche și în influența limbii latine. Înlocuirea terminației *-ius* cu *-ie* se produce și la numele proprii latinești: *Antonie, Claudie* și *Clavdie, Horație* și *Orație, Iulie, Ovidie, Svetonie, Virghilie* și *Virgilie*[8].

Altă categorie de substantive neologice care au circulat în limba română literară din perioada 1760—1860, atît în Principate, cît mai ales în Transilvania și Banat, cu forma din limbile de origine, sînt cele terminate în *-ion*, de proveniență franceză sau germană: *convansion* și *convenție* (< fr. *convention*, germ. *Konvention*), *demision* (< fr. *démission*, germ. *Demission*), *muniție* (< fr. *munition*, germ. *Munition*), *nație* (< fr. *nation*, germ. *Nation*), *ocazion* (< fr. *occasion*, germ. *Okkasion*), *passion* (< fr. *passion*, germ. *Passion*), *porție* (< fr. *portion*, germ. *Portion*), *profesion* (< fr. *profession*, germ. *Profession*). Pentru că aceste substantive denumeau noțiuni abstracte sau obiecte și se terminau în consoană s-au încadrat în acea epocă la genul neutru (cu pluralul în *-one, -oane*). Ulterior, ele s-au stabilit la forme terminate în *-ie* sau *-iune*, de genul feminin.

În alte cazuri, faptul că unele substantive neologice au circulat în limba română cu forme apropiate de cele din limbile de origine a făcut ca ele să aparțină numai altei declinări decît aceea din limba română actuală, nu și altui gen. Astfel, alături de substantive terminate în *-ate*, de declinarea a III-a *(capacitate, cantitate, elasticitate, electricitate, proprietate)*, se întîlnesc sporadic și corespondentele lor terminate în *-a*, de proveniență italiană: *capațita* (< it. *capacita*), *cvantita* < it. *quantita*), *elasticita* ((< it. *elasticita*), *eletricita* (< it. *elettricita*), *proprieta* (< it. *proprieta*), de declinarea I.

Din aceeași categorie fac parte și o serie de substantive ca *farinx, larinx, torax*, de proveniență neogreacă, latină, franceză sau germană, încadrate atunci la declinarea a II-a, care mai tîrziu, în special sub influența limbii italiene, s-au stabilit la formele: *faringe, laringe, torace* și au trecut la declinarea a III-a.

Oscilațiile în privința încadrării substantivelor neologice în anumite tipuri morfologice sînt numeroase și în cazul neologismelor la care se observă un început de românizare a formei, o adaptare parțială a cuvîntului străin la sistemul fonetic și morfologic românesc. Cauzele, diferite de la caz la caz, care au făcut ca asemenea substantive să aparțină în același timp la două genuri sau să aibă atunci alt gen decît cel la care s-au stabilit ulterior sînt tot proveniența multiplă și aspectul fonetic pe care l-a căpătat termenul respectiv în limba română. Multe substantive neologice care astăzi sînt de genul

[8] După cum am precizat la începutul acestui articol, nu insistăm aici asupra modului în care se explică anumite fapte privitoare la adaptarea fonetică a neologismelor, ci ne referim numai la consecințele pe plan morfologic ale adaptării respective. Adaptarea fonetică a neologismelor din această perioadă constituie obiectul unui studiu special.

BDD-A1594 © 1965 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:48 UTC)

feminin au circulat, în perioada 1760—1860, atît cu forme de genul feminin, cît şi cu forme de genul neutru şi, mai rar, de genul masculin, iar uneori numai cu acestea din urmă. De exemplu, *adres, alidad, analis* şi *analiz, antites, aptitud, arghil* şi *argil, arhiv, arhitrav, ascarid, bas* şi *baz, bronhit, caşchet, cataplasm, cataract, catet, cistid, clas, clorur* şi *hlorur, color, comet* şi *comit, compres, cramp, crim, derm, diadem, diafragm, ecatomb, eclips, elips, emfas, emisfer* şi *emisferiu, enderit* şi *enterit, epiderm, epoc* şi *epoh, faians, favor, fimos, floret, fosil* şi *fosiliu, fras* şi *fraz, gastrit, infus* şi *infuziu, insect* şi *insept, intrig, iperbol, ipostas, ipotes* şi *ipotez, melodram, metod, miasm, molem, molusc, moral* „morală", *muselin, orbit, origin, panicul, paralel, perifras, period, peristas, piaţ, pies, pilul, planet* şi *planit, pletor, prism* şi *prizm, problem, protas, scarlatin, secund, sincop, sintes, stamin, şans, terbentin* şi *terpentin, timpanit, toalet, tunic, umor* "umoare" ş.a.

În unele cazuri şi anumite substantive neologice, astăzi de genul masculin sau neutru, aveau atunci, alături de forme de genul masculin sau neutru, şi forme de genul feminin. De pildă, *adiectivă, amalgamă, animaculă, apetită, atomă, bisturie, bulbă, bustă, castelă, catargă, chistă, cordă, corimbă, cosinusă, crepusculă, debarcaderă, edemă, emfisemă, episodă, erisipelă, flegmonă* şi *flegmonie, grammă, idrotoracă, ipogastră, icteră, intervală, irisă, lipomă, manuscriptă, marasmă, metacarpă, miliardă, minută, monomă, murmură, nervă* şi *nevră, nivelă, ordină* "ordin", *pachebotă, palată, parenhimă, peronă* „peroneu", *piastră, piloră, piroscafă, pistilă, poliedră, rizomă, rolă* "rol", *sistemă* şi *sistimă, sofismă, spasmă, strată, surogată, timpană, vestibulă* ş.a.

După cum am văzut din listele de mai sus, oscilaţiile între formele de genul feminin şi cele de genul masculin şi neutru se pot constata pe baza singularului. Apartenenţa unui substantiv neologic la genul masculin sau neutru însă nu poate fi stabilită în unele cazuri decît pe baza pluralului, deoarece la singular au aceeaşi formă. Astfel, numai existenţa unor forme duble sau chiar triple de plural, la substantive ca *acidi — acide, aciduri; cataclisme, cataclismuri — cataclismi; coane, conuri — coni; cratere — crateri; cristale, cristaluri — cristali; instrumente, instrumenturi — instrumenţi; — metre, metruri; microscoape, microscopuri — microscopi; minerale, mineraluri — minerali; poli — poluri; pori — pore, poruri; vulcani — vulcane, vulcanuri* ş. a. ne arată că unii intelectuali ai epocii încadrau cuvintele respective la genul masculin, iar alţii la genul neutru.

Alteori, adaptarea neologismelor la sistemul fonetic al limbii române a făcut ca o serie de substantive, încadrate de la început la genul cu care au rămas în limbă, să aparţină în acea perioadă altei declinări decît cea de astăzi. De pildă, unele substantive de origine latino-romanică, terminate astăzi în *-anţă, -enţă* sau *-inţă*, au avut la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi în prima jumătate a secolului al XIX-lea, atît în Principate cît şi în Transilvania şi Banat, şi variante în *-anţie* şi *-enţie*, de declinarea a III-a: *abundanţie, adolescenţie, alianţie, audienţie, clemenţie, consecvenţie, consistanţie, corespondenţie, elocvenţie, esenţie, deţenţie, distanţie, giurisprudenţie, independenţie,*

BDD-A1594 © 1965 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:48 UTC)

influenție, instanție, inteligențe, negligențe, preferențe, rezidențe, reverențe, sentențe, siguranție, țircumstanție, vacanție, violențe și altele.

Tot forme paralele, de declinarea I și a III-a, au avut și cîteva substantive terminate astăzi în *-ă*, ale căror variante erau terminate atunci fie în *-ie (armadie, arterie, capitalie, gardie, guardie* și *gvardie, oazie, paradie, podagrie, taxie)*, fie în *-e (analise, base* și *baze, crise, genese, ipotese, sintese, vocale)*. Acestea din urmă se întîlnesc sporadic, mai ales în scrisul latiniștilor și al italieniștilor.

În sfîrșit, menționăm și unele substantive care aparțin astăzi declinării a III-a, iar atunci, și chiar mai tîrziu, au avut și forme de declinarea I: *imagine — imagină, origine — origină*. În asemenea cazuri, oscilația între cele două forme se datorește atît influenței unor limbi străine cît și analogiei cu unele cuvinte mai vechi în limbă care prezintă alternanța respectivă *(margine — margină, pecingine — pecingină)*.

Substantivele neologice prezintă, în epoca de care ne ocupăm, numeroase fluctuații și în privința formării pluralului. Astfel, multe substantive încadrate atunci la genul neutru aveau atît un plural în *-e*, cît și unul în *-uri: abcese — abcesuri, aerostate — aerostaturi, aparate — aparaturi, arce — arcuri, argumente — argumenturi, bandaje — bandajuri, basine — basinuri, cadavre — cadavruri, calorifere — caloriferuri, canale — canaluri, caractere — caracteruri, cartilage — cartilagiuri, cataclisme — cataclismuri, caze — cazuri, climate — climaturi, clistire — clistiruri, complimente — complimenturi, coane — conuri, defecte — defecturi, efecte — efecturi, elemente — elementuri, exemple — exempluri, experimente — experimenturi, fructe — fructuri, gaze — gazuri, grade — graduri, instincte — instincturi, instrumente — instrumenturi, licvide — licviduri, ligamente — ligamenturi, magazine — magazinuri, materiale — materialuri, metale — metaluri, microscoape — microscopuri, minerale — mineraluri, obiecte — obiecturi, perimetre — perimetruri, preparate — preparaturi, producte — producturi, puncte — puncturi, reflux — refluxuri, reumatisme — reumatismuri, rezultate — rezultaturi, schelete — scheleturi, segmente — segmenturi, telescope — telescopuri* și altele. Astăzi, substantivele respective s-au stabilit la una din aceste forme. Cazurile de plurale duble la neutre sînt rare și diferențiate din punct de vedere semantic.

Forme duble de plural ca *atome — atomuri, base — basuri, cataracte — cataracturi, clase — clasuri, comprese — compresuri, eclipse — eclipsuri, emisfere — emisferiuri, faze — fazuri, glande — glanduri, metoade — metoduri, mile — miluri, nerve — nervuri, oaze — oazuri, spasme — spasmuri, strate — straturi* nu sînt în aceeași situație cu cele menționate mai sus, deoarece substantivele respective au avut atunci la singular atît o formă de genul masculin cît și una de genul

BDD-A1594 © 1965 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:48 UTC)

feminin, iar pluralele în *-e* și *-uri* puteau fi și ale formei feminine. În asemenea cazuri, nu putem avea prin urmare deplină siguranță că sîntem în fața unor plurale neutre sau în fața unor plurale feminine.

Forme de plural în *-uri* sau *-e*, alături de cele în *-ii*, care s-au impus ulterior, au avut în acea perioadă și unele substantive neologice de genul neutru terminate astăzi în *-iu*: *capricii — caprice — capriciuri*; *consilii — consilie — consiliuri*; *dominii — dominiuri*; *genii — geniuri*; *naufrage — naufragiuri*; *principii — principiuri*; *privilegii — privilege, privilegie — privilegiuri*; *servicii — servicie — serviciuri*; *studii — studie — studiuri* și altele. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea unele dintre aceste substantive aveau la singular și o formă de genul feminin terminată în *-ie*: *capricie, dominie, genie, privilegie, studie*. S-ar putea prin urmare ca și în aceste cazuri pluralele în *-uri* sau *-e* și chiar cele în *-ii* să fie ale formelor feminine.

Faptul că unele substantive neologice de genul feminin sau neutru au avut în limba română din perioada 1760—1860 forme de singular în *-ie* sau *-iu*, alături de cele terminate în *-ă* sau consoană, explică existența unor forme de plural în *-ii*, întîlnite în scrierile epocii alături de cele în *-e*, la care s-au stabilit substantivele respective. De exemplu, *corespondenții — corespondențe, emisferii — emisfere, fosilii — fosile, laboratorii — laboratoare, notiții — notițe, observatorii — observatoare* și altele.

Unele substantive neologice feminine care s-au stabilit mai tîrziu la forma de plural în *-i* au avut sporadic, în perioada de care ne ocupăm, și forme în *-e*, desinență obișnuită în limba română pentru pluralul substantivelor feminine terminate în *-ă*: *bance, broșure, epoce, fabrice, figure, harte, imagine, muzice, place* și altele.

*

Faptele prezentate mai sus, extrase dintr-un număr mare de scrieri românești din perioada 1760—1860, demonstrează că în limba literară a epocii respective au existat numeroase oscilații în privința încadrării morfologice a substantivelor neologice. Ca trăsătură caracteristică pentru această etapă din istoria limbii române remarcăm îmbogățirea considerabilă a categoriei neutrului și, ca urmare, întărirea declinării a II-a. Această stare de lucruri nu este însă rezultatul unei anumite preferințe pentru genul neutru, cum s-ar putea crede, ci — așa cum am arătat în cursul expunerii — o consecință a adaptării fonetice a neologismelor și a faptului că majoritatea substantivelor neologice intrate în limba română în această perioadă denumesc obiecte și noțiuni abstracte. Numărul mare de substantive neutre a favorizat dezvoltarea pluralului în *-uri*, care este de asemenea o particularitate morfologică a limbii române literare de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

BDD-A1594 © 1965 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:48 UTC)

L'ENCADREMENT MORPHOLOGIQUE DES NOMS NÉOLOGIQUES DANS LA LANGUE ROUMAINE DE LA PÉRIODE 1760—1860

RÉSUMÉ

La provenance multiple de la plupart des néologismes pénétrés dans la langue roumaine pendant la période de 1760 à 1860, ainsi que l'incertitude des intellectuels de cette époque concernant leur adaptation au système phonétique et morphologique du roumain, ont fait que de nombreux noms néologiques circulent alors avec des variantes phonétiques et, parfois, avec des variantes morphologiques. C'est l'aspect phonétique revêtu par des mots correspondants dans la langue roumaine qui a eu un rôle décisif dans l'encadrement des noms néologiques dans certains types morphologiques. Le fait que la plupart des noms néologiques ont eu, à l'époque dont nous nous occupons, des formes doubles et même triples a déterminé la situation où ceux-ci appartiennent, parfois même dans la langue du même écrivain, à des genres et à des déclinaisons différents. Ainsi, de nombreux noms, aujourd'hui du genre féminin, ont eu dans cette période également des formes du genre neutre ou, plus rarement, du genre masculin (*adres, analiz, aptitud, cataplasm, comet, elips, epoc, fraz, insect, intrig, orbit, period, pies, pilul, problem, șans* etc.), tandis que d'autres noms néologiques, fixés ultérieurement au genre neutre ou masculin, ont circulé alors aussi bien avec des formes du genre féminin (*atomă, bisturie, episodă, intervală, sistemă, spasmă, vestibulă* etc.).

Comme trait caractéristique pour cette étape de l'histoire de la langue roumaine, remarquons l'enrichissement considérable de la catégorie du neutre et, par conséquent, le renforcement de la II-ème déclinaison. Le grand nombre de noms neutres a favorisé le développement du pluriel en *-uri*.

BDD-A1594 © 1965 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:13:48 UTC)